

Ojämlighet i sinnet

RECENSION

Mycket tyder på att den psykiska ohälsan i höginkomstländer ökar. Det gäller även i Sverige. Enligt Folkhälsomyndighetens indikatorer för folkhälsans utveckling uppgav 17 procent av den vuxna befolkningen nedsatt psykiskt välbefinnande år 2018 och andelen har ökat något sedan 2006 (Folkhälsomyndigheten 2019). Likaså visar återkommande enkätundersökningar att andelen skolbarn i Sverige som upplever att de har psykiska besvär har ökat sedan mitten av 1980-talet (Folkhälsomyndigheten 2014), vilket även bekräftas av en ökning i sjukhusinskrivningar relaterat till psykiska besvär för denna grupp (Mörk m fl 2015). Samtidigt konstaterar exempelvis Socialstyrelsen att huvudsakerna till den noterade ökningen i psykisk ohälsa inte är klarlagda.

Richard Wilkinson och Kate Pickett är båda professorer i epidemiologi – specialister inom läran om sjukdomars förlopp och demografi – och den här gången tar de sig an vad de, och många andra, anser vara en utav de mest omfattande epidemierna av vår tid, nämligen den ökande psykiska ohälsan. Författarna har tidigare gett ut flera böcker på temat att ekonomisk ojämlikhet spelar en avgörande roll för många sociala och hälsorelaterade problem. Den mest välkända torde vara Jämlikhetsanden, som utkom på svenska 2010 och som rönt stor uppmärksamhet och uppskattning, såväl bland politiker som bland kulturjournalister (Wilkinson och Pickett 2010). I Den inre ojämlikheten lägger författarna fokus på de psykologiska effekter som ojämlikhet kan ha på oss människor; hur ekonomisk ojämlikhet

präglar hur vi känner och vår psykiska hälsa. De tillskriver social status, och individers oro och stress kring densamma, en särskild roll och menar att denna statusångest förstärks av höga nivåer av ekonomisk ojämlikhet.

Den inre ojämlikheten består, utöver ett förord och en inledning, av nio kapitel uppdelade på tre avsnitt. Till detta ska läggas en omfattande fotnotsdel och appendix med information om data och en förteckning över medicinska och sociala frågor som forskare har satt i samband med inkomstskillnader, inklusive en förteckning över utvalda referenser med syftet att ge läsaren en inblick i vilken akademisk forskning som finns. Geografiskt ligger fokus på rika länder – främst Västeuropa och USA, men exempel från andra regioner figurerar också och författarnas ambition är att ge en för rika länder allmängiltigt förklaring till att människor bosatta i mer jämlika länder har mindre social oro och statusångest, är mindre stressade och har en bättre psykisk hälsa jämfört med de som lever i mer ojämlika samhällen.

I den första delen av boken fokuserar Wilkinson och Pickett på just statusångest och redogör för medicinsk forskning om dess effekter på stresshormonnivåer. De resonerar vidare kring hur statusångest kan få människor att undvika sociala tillställningar och mänsklig interaktion, men även till att vissa individer bygger upp en överdrivet positiv bild av sig själva. Författarna väljer sedan att i ett helt kapitel, med mycket breda penseldrag, resonera kring hur konsumism, psyko-farmaka, alkohol och droger blir hjälpmedel för många att få kontroll över sin sociala ångest. Genomgående framhålls att dessa strategier är mer vanliga i mer ojämlika länder.

Den andra delen av boken inleds med ett kapitel kring den sociala ångestens ursprung. Författarna ger evolutionära förklaringar till varför det har varit viktigt för individer av det mänsk-

Richard Wilkinson
och Kate Pickett:
*Den inre ojämlikheten
– hur mer jämlika sam-
hällen minskar stress,
förbättrar hälsan och
ökar allas välbefinnande*,
Karneval förlag,
2018, 329 sidor, ISBN
978-9-188-72916-3.

liga släktet att förstå hur vi uppfattas av andra människor. Mot denna bakgrund ger sig Wilkinson och Pickett in i diskussionen om arv och miljö och argumenterar för att det, dessa evolutionära förklaringar till trots, är fel att tro att hierarkier och mänsklig rangordning är ett resultat av genetik och biologi. Även om vi är utrustade med förmågor och talanger som till viss del är biologiskt bestämda, så är vår rang till stor del ett resultat av oförutsägbara händelser. Snarare är det vår placering i den sociala hierarkin som ytterligare bestämmer utvecklingen av vår förmåga och talang. Bokens andra del avslutas med ett kapitel om klass och om hur statusmarkörer – i form av kultur – används för att uttrycka sociala distinktioner.

I den tredje och sista delen av boken diskuterar författarna lösningar på de problem som tagits upp och hur ekonomisk jämlikhet kan integreras med mer miljömässig hållbarhet. Trots det genomgående dystra budskapet att den samhällseliga ekonomiska ojämlikheten växer och att detta föder statusångest, narcissism, överkonsumtion och låg självkänsla m m, så måste den avslutande visionen som presenteras i boken sägas vara optimistisk. Ojämlikhet är inte ett oåterkalleligt tillstånd och en bättre värld är möjlig. Inte helt förvånande förespråkar Wilkinson och Pickett ekonomisk omfördelning, men även minskad tillväxt i rika länder med argumentet att ökad materiell rikedom ändå inte längre får oss att må bättre. De menar vidare att varaktiga öknings av jämlikhet kräver strukturella förändringar, så som ekonomisk demokrati med en utveckling av en kooperativ och arbetarägd företagssektor.

Det ska framhållas att författarna gjort ett gediget arbete i att samla resultat från flera olika vetenskaper vad gäller möjliga mekanismer i ett eventuellt samband mellan ekonomisk ojämlikhet och psykisk ohälsa. Efter att ha läst boken

bär jag med mig insikter från såväl etologi, primatologi, antropologi, psykologi, sociologi, nationalekonomi m m. Detta måste sägas vara bokens styrka, även om vetenskaplig evidens kring sociala processer vid flera tillfällen blandas friskt med mindre vetenskapliga resonemang. Exempelvis blandas forskningsresultat i psykologi om narcissism med en lista på tweets från Donald Trump, vilka anses tyda på en grandios självbild, dålig självkontroll och känslökyla.

I förhållande till den tidigare boken Jämlikhetsanden innehåller författarnas senaste alster *Den inre ojämlikheten* mer åsikter, spekulation och argumenterande tolkning av evidens. Framför allt är kopplingen mellan de mikrobaseerade forskningsresultat som presenteras kring möjliga mekanismer bakom psykisk ohälsa och hur ojämlikhet påverkar desamma mycket lös och ofta yvig. I stället argumenterar författarna för sin tes om ojämlikhetens förstärkande effekt med hjälp av flertalet bivariata punktdiagram som visar på korrelationer mellan ekonomisk ojämlikhet och andelen i befolkningen med t ex spelmissbruk, narcissistiska drag, schizofreni, depression, någon form av psykisk ohälsa, statusångest och kulturellt deltagande. Med andra ord vore det i mina ögon önskvärt att diskussionen och resonemangen vad gäller själva kopplingen mellan dessa problem och ekonomisk ojämlikhet var bättre grundade i vetenskaplig evidens – inte minst som ekonomisk ojämlikhet anges som den huvudsakliga förklaringen till, och nyckeln till lösningen på, problemen.

Jag saknar även en diskussion om vilka utav de forskningsresultat som redogörs för vi bör lita mer på. Vilka studier utav de som nämns har en rigorös metod, vilka svagheter finns vad gäller data och identifikation m m. Författarna för exempelvis inget djupare resonemang kring orsakssamband, eller rättare sagt vad som kan sägas vara belagt att

sannolikt vara ett orsakssamband. Som diskuterats i detalj av exempelvis Gravelle (1998) och Bergh m fl (2012, 2016) kan det negativa sambandet mellan ekonomisk ojämlikhet och ohälsa uppstå på flera olika sätt: direkt kausalitet enligt Wilkinson och Pickett, omvänd kausalitet i enlighet med många nationalekonomiska studier och ingen kausalitet alls, dvs att sambandet beror på någon annan faktor som orsakar både ojämlikhet och ohälsa, eller att sambandet på populationsnivå är ett ekologiskt felslut till följd av att sambandet mellan inkomst och hälsa är icke-linjärt. Poängen är att man utifrån aggregerad data, på lands- eller regionnivå, inte kan avgöra om det finns ett negativt samband mellan ojämlikhet och ohälsa och än mindre fastställa möjliga mekanismers relativa betydelse. En välvillig tolkning är att denna kritik, som har lyfts fram av flera forskare, har gått författarna helt förbi. En mindre välvillig tolkning är att författarna valt att inte beakta de vetenskapliga studier som med hjälp av individdata och relativt sofistikerade metoder konstaterat att sambandet mellan ekonomisk ojämlikhet och ohälsa inte alls är så tvärsäkert som ges sken av i Den inre ojämlikheten.¹ Intressant nog friskriver sig författarna till viss del från att redovisa resultat från denna del av litteraturen i det inledande kapitlet, där de skriver: "Detta är ingen självhjälpsbok och vi ägnar oss mycket lite åt att diskutera de personliga källorna till individuella skillnader..." (s 17).

Vidare ger boken relativt lite utrymme åt den senaste forskningen om hur inkomst- och förmögenhetsojämlikheten utvecklats över tid. På flera ställen i boken nämns att den ekonomiska ojämlikheten inom många länder är större i dag jämfört med situationen

kring 1980, men få detaljer kring denna utveckling presenteras. Även om boken redan innehåller väldigt många kapitel och perspektiv hade det varit av relevans att ge läsaren mer kött på benen vad gäller denna utveckling, om det nu är så att den är roten till den ökande psykiska ohälsa som noterats i rika länder under det senaste decenniet.

Jag tror många håller med om att människors välmående i viss mån relaterar till deras ekonomiska resurser och att det finns problem relaterat till växande ekonomisk ojämlikhet i samhället. Det finns också allt mer evidens kring att den psykiska ohälsan ökar i rika länder, inte minst bland yngre personer. Författarna lyckas dock inte övertyga mig om att ekonomisk ojämlikhet är alla problems orsak och lösning. Inte minst är min läsning av den samlade litteraturen att det i dag inte finns så entydig evidens för att ekonomisk ojämlikhet orsakar psykisk ohälsa som Wilkinson och Pickett gör gällande.

Therese Nilsson

Docent vid Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet och Institutet för Näringslivsforskning (IFN).

REFERENSER

- Bergh, A, T Nilsson och D Waldenström (2016), *Sick of Inequality? An Introduction to the Relationship between Inequality and Health*, Edward Elgar, Cheltenham UK.
- Bergh, A, T Nilsson och D Waldenström (2012), *Blir vi sjuka av inkomstskillnader? En introduktion till sambanden mellan inkomst, ojämlikhet och hälsa*, Studentlitteratur, Lund.
- Folkhälsomyndigheten (2019), *Folkhälsans utveckling – årsrapport 2019*, Folkhälsomyndigheten, Solna och Östersund.
- Folkhälsomyndigheten (2014), *Svenska skolbarns hälsovanor – grundrapport*, Rapport

¹ Se exempelvis Grönqvist m fl (2012) för en studie som använder såväl individdata som kvalexperimentell variation i graden av inkomstskillnader för att analysera frågan om sambandet mellan ojämlikhet och hälsa i Sverige.

2011:27, Folkhälsomyndigheten, Solna och Östersund.

Gravelle, H (1998), "How Much of the Relation between Population Mortality and Unequal Distribution of Income Is a Statistical Artefact?", *British Medical Journal*, vol 7128, s 382–385.

Grönqvist, H, P Johansson och S Niknami (2012), "Income Inequality and Health: Lessons from a Refugee Residential Assignment

Program", *Journal of Health Economics*, vol 31, s 617–629.

Mörk, E, A Sjögren och H Svaleryd (2015), "Hellre rik och frisk om familjebakgrund och barns hälsa", IFAU Rapport 2015:13, Uppsala.

Wilkinson, R G och K Pickett (2010), *Jämlikhetsanden: därför är mer jämlika samhällen nästan alltid bättre samhällen*, Karneval förlag, Stockholm.